

De wolf van Nederland

MAX PAM
DE **WOLF** VAN **NEDERLAND**

Samengesteld door Dap Hartmann

Voor Saskia

© 2022 Max Pam

Omslagontwerp Suzan Beijer

Illustratie omslag Jeroen Henneman

Foto auteur Koos Breukel

Schaakdiagrammen Dap Hartmann

Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5056 3

Woord vooraf

In 2015 liep bij Drenthe de eerste wolf Nederland binnen. Het dier kwam uit Duitsland. Niet lang daarna werd voor het eerst in Nederland een wolf aangereiden. Sindsdien gebeurt dat regelmatig, zoals onlangs nog bij Planken Wambuis. Bijna elke provincie heeft sindsdien haar eigen doodgereden wolf.

Maar de wolf laat zich niet meer verjagen van wat eens zijn territorium was – zeer tot genoegen van natuurliefhebbers, maar zeer tot ongenoegen van schapenhouders, die hun land afbakenen met hekken. Zonder overdrijving kan men vaststellen dat de wolf symbool staat voor alles wat zich de laatste twintig jaar in Nederland heeft afgespeeld. De wolf is autochtoon en allochtoon. Hij kwam van ver en is toch heel vertrouwd. De wolf is een roofdier, maar is binnen zijn eigen familie heel sociaal. Hij boezemt angst in en is tevens knuffelbaar voor wie weet hoe je met hem om moet gaan.

De wolf is de voorouder van de hond, de beste vriend van de mens. Maar de wolf heeft steeds zijn eigen baan getrokken. Liever in vrijheid leven in de wildernis dan aan de halsband van de baas. In dat opzicht zou je hem de columnist onder de dieren kunnen noemen. Met zijn twaalf snijtanden, vier hoektanden, zestien voorkiezen en tien scheurkiezen kan hij vervaarlijk bijten, niet alleen schapen hebben dat ervaren, maar ook elanden en zelfs mensen. De wolf verschijnt in een roedel, maar de werkelijke jacht wordt gedaan door een enkeling. De wolf is een onmisbare schakel in de cycli van de natuur, veel meer dan de meeste mensen beseffen.

Uit: *The Wolf and the Unstoppable Stone* van Reginald Morrison jr.

Zelfportret (2004)

– *Wat is uw huidige gemoedstoestand?*

Kalm en onrustig. Kalm, omdat de moeilijkste periode uit mijn leven achter de rug lijkt. En onrustig, omdat ik sta voor een nieuwe periode van grote onzekerheid.

– *Wie zijn uw helden?*

Willem Frederik Hermans, omdat hij schreef alsof hij niets te vrezen had. Misja Tal, omdat hij schaakte alsof hij niets te vrezen had. En Casanova, omdat hij leefde alsof hij niets te vrezen had.

– *Aan wie ergert u zich?*

Aan mensen wier enige talent bestaat uit het vergaren van macht.

– *Lijkt u op uw moeder?*

Dat zou moeten, want ik ben uit haar voortgekomen, maar tot op de dag van vandaag zoek ik tevergeefs naar overeenkomsten. Daarentegen begin ik in houding en motoriek angstig veel op mijn vader te lijken.

– *Wat zijn uw dagdromen?*

Dat ik die 10 miljoen in de Staatsloterij win, hoewel ik nooit een lot koop.

– *Wat is uw grootste angst?*

Dat ik moet leven als een wrak.

– *Bidt u wel eens?*

Nooit, maar ik heb God wel eens gevraagd of Blauw-Wit van dws mocht winnen.

– *Heeft u ooit een mystieke ervaring gehad?*

Jazeker. Tegen een vrouw die ik zojuist had ontmoet, zei ik in een opwelling dat ze een kind van mij zou krijgen. Dat gebeurde ook, negen maanden later.

– *Bent u aantrekkelijk?*

Meestal niet, een enkele keer wel. Het gaat erom die enkele keer te herkennen en tot volle bloei te laten komen.

– *Wat is uw definitie van geluk?*

Op een mooie zomeravond alleen in bed liggen en weten dat je vrouw straks thuiskomt.

– *Waar schaamt u zich voor?*

Voor de geur onder mijn oksels. Die schijnen, als ik hard heb gewerkt, naar haring te ruiken. En verder schaamde ik mij erg toen ik in een rolstoel zat.

– *Bent u monogaam?*

Als ik getrouwd ben wel, als ik ongetrouwd ben niet.

– *Lijkt u op uw vrienden?*

Met de vrienden waar ik op lijk, krijg ik vaak ruzie vanwege hun onuitstaanbare slechte eigenschappen. En met de vrienden waar ik niet op lijk, krijg ik vaak ruzie vanwege hun onuitstaanbare goede eigenschappen. Daarom dacht ik dat ik
8 weinig vrienden had, maar dat bleek ineens mee te vallen.

– *Hoe moedig bent u?*

‘Wees beleefd en aardig voor het personeel,’ zei mijn vader altijd, ‘schoppen doe je niet naar beneden, maar naar boven.’ Dat is een moedig principe, maar is niet erg geschikt om in de wereld vooruit te komen. Mijn vrouw probeert mij altijd tegen te houden als ik zo nodig weer een of andere nitwit de waarheid moet vertellen, maar helaas komt zij daarbij wel eens te laat.

– *Van wie heeft u het meest geleerd?*

Van degene die zei dat mannen en vrouwen weliswaar heel verschillend zijn, maar dat zij toch hetzelfde denken, voelen en willen. Toen eenmaal die waarheid tot mij was doorgedrongen, waren veel onnozele problemen opgelost.

– *Wat is uw grootste ondeugd?*

Rancune. Ik kan jaren wachten op de wraak die ik ga nemen. Ook hengel ik wel eens naar waardering van mensen die ik eigenlijk veracht.

– *Welke eigenschap waardeert u in een man?*

Intelligentie en gevoel voor humor.

– *Welke eigenschap waardeert u in een vrouw?*

Intelligentie, gevoel voor humor en de behoefte om aantrekkelijk te zijn.

– *Als u iets aan uzelf kon veranderen, wat zou dat dan zijn?*

Ik zou mijn lichaam graag achttien jaar jonger zien, en mijn geest achttien jaar ouder, zodat lichaam en geest weer bij elkaar horen.

– *Hoe ontspant u zich?*

Door te lezen. En door te schaken, maar dan alleen als ik win.

– *Wat beschouwt u als uw grootste mislukking?*

Een tv-serie die ik onlangs heb geschreven. Toen ik acht van de tien afleveringen af had, werd het timeslot door de nieuwe netmanager veranderd en de serie geschrapt. Verder had ik meer tijd voor mijn dochter moeten vrijmaken, maar ik denk dat zij toch wel een beetje tevreden over me is.

– *Gelooft u in God?*

Nee, maar ik kan ook niet bewijzen dat God niet bestaat, zoals ik evenmin kan bewijzen dat de domme *NRC Handelsblad*-filosoof Ger Groot geen dubbelganger heeft die met twee Mickey Mouse-flaporen ergens door het heelal zweeft.

9

– *Welk leed heeft u anderen berokkend?*

Die vraag is veel te dramatisch. Ik heb mensen wel pijn gedaan, maar ik heb niemand in het ongeluk gestort.

– *Waaraan bent u het meest gehecht?*

Aan mijn vrouw en mijn kinderen. Als ik een ander antwoord zou geven, zou ik geen knip voor mijn neus waard zijn.

– *Wie hoopt u nooit meer terug te zien?*

Iemand springt in mijn gedachten, maar het is te veel eer om zijn naam te noemen.

– *Hoe is ongeluk te vermijden?*

Niet.

– *Wat is uw devies?*

Vertrouw op je intuïtie, maar denk na en laat je door niemand iets wijsmaken.

HP/De Tijd, 22 maart 2004

Toespraak bij de dood van Martin van Amerongen

Dames en heren,

Een paar maanden geleden hield ik in Hotel De L'Europe een toespraak ter ere van Martins zestigste verjaardag. Bij die gelegenheid onthulde ik een borstbeeld van Martin, gemaakt door Constance Wibaut. Ik deed dat namens de Bende van Vijf, bestaande uit Martin, Theodor Holman, Theo van Gogh, Pierre Vinken en mijzelf. De Bende van Vijf had als doelstelling om te tafelen en te drinken in de beste restaurants die de Nederlandse provincies te bieden hebben. De doelstelling van de Bende is niet gehaald. Helaas was dat geen verrassing, want Martin was al zeer ziek toen Zeeland aan de beurt kwam.

10 Wel gebeurde er met mij iets onverwachts. Voordat wij naar Brabant zouden gaan, belandde ik in het ziekenhuis met een levensbedreigende ziekte. Toen ik na twee etmalen wakker werd en voorzichtig de ogen opende, was het eerste wat ik zag de vage contouren van een hoofd met een wijduitstaande haardos.

'Schlemiel,' zei de wijduitstaande haardos.

Toen ik een oog dichtkneep om beter te kijken, zag ik dat de wijduitstaande haardos toebehoorde aan Martin.

'Sukkel,' zei ik tegen de haardos.

'Kluns,' zei de haardos terug.

'Oliebol,' zei ik.

Het klonk als *bullie... b... bull...*, want ik sprak toen nog met een dubbele tong. Zo zijn wij een tijdje tegen elkaar doorgegaan. Martin is nu dood, ik ben praktisch weer genezen. Het voelt bijna alsof ik het kamp wel heb overleefd.

Martin was iemand met een geheel eigen stem, maar hij was ook de man van het citaat. Er was niemand die zo schitterend kon citeren als Martin. Citaten waren bij hem de kwinkslag in het zorgvuldig opgezette betoog. Ik verdenk Martin er nog steeds van dat hij een groot deel van die schitterende citaten zelf heeft verzonnen. Maar ik denk ook dat het nooit is uitgekomen omdat al die geciteerden maar al te graag het auteursrecht hadden opgeëist van al dat moois dat aan hun pen of aan het hekwerk hunner tanden zou zijn ontsproten.

Daarom een paar citaten:

'Wie de dood vreest, verliest zelfs het leven dat hij heeft,' zei Cato.

Maar dat heeft nooit gegolden voor Martin van Amerongen.

'Wij kennen het leven niet; hoe kunnen wij dan de dood kennen?' zei Confucius.

Maar dat heeft nooit gegolden voor Martin van Amerongen.

‘Ik heb nooit iemand willen zien sterven, maar er zijn een paar overlijdensberichten die ik met genoegen heb gelezen,’ zei Clarence Darrow.

Maar dat gold van de week niet voor Martin van Amerongen.

‘Men sterft maar eenmaal te jong,’ zei Gust Gils.

En dat geldt, ondanks zijn 60ste, zeker voor Martin van Amerongen.

‘Beklaag u niet over de kortheid van het leven; er zijn meer mensen die te laat dan te vroeg sterven,’ zei Pythagoras.

Allemaal waar, maar het geldt niet voor Martin van Amerongen.

‘Het komt er niet op aan hoe een mens sterft, maar hoe hij leeft,’ zei Samuel Johnson.

O! Dat geldt zeker voor Martin van Amerongen.

En Epicurus, een van Martins helden, zei: ‘De dood gaat ons niet aan. Zolang wij er zijn, is de dood er niet, en wanneer de dood er is, zijn wij er niet meer.’

11

En dat geldt niet alleen voor ons allen, maar ook voor Martin van Amerongen.

‘Verder ben ik van mening dat, gegeven de verschrikking van het uitvaartceremonieel, de mens zich in de avond van zijn leven naar het Andesgebergte dient te begeven teneinde daar discreet en geluidloos in een rotsspleet te tuimelen,’ zei Martin van Amerongen.

Maar dat geldt zeker niet voor Martin van Amerongen.

Dames en heren, u begrijpt dat alle citaten, behalve het laatste, komen uit het Prisma Citatenboek, voor fl. 4,25 te verkrijgen op het boekenkerkhof dat De Slegte heet. Maar nu is het genoeg. Straks gaan wij Martin begraven en daarna drinken wij het af.

Helaas geldt ook dat niet voor Martin van Amerongen.

16 mei 2002

Een grote droge rijstkorrel

Na het overlijden van Boudewijn Büch stond in *Het Parool* een rouwadvertentie die me aan het denken zette. De drieregelige tekst was cursief gedrukt als bij een gedicht:

*Door Boudewijn werd rijst
meer dan een grote droge korrel.
Dank voor je mooie verhalen.*

De advertentie was ‘namens het Lassie-team’ ondertekend door de marketing-directeur van Douwe Egberts en door een aantal medewerkers van het reclamebureau Result DDB.

De twee beginregels van het gedicht zijn inderdaad van een bijna universele schoonheid. De man die penicilline uitvond, de man die een voet op de maan zette, *the man who shot Liberty Valence* en de man die van rijst meer maakte dan alleen een droge korrel. Ik kreeg er ook een elschottiaans beeld bij en zie Boudewijn voor me in zijn grachtenpand, het hoofd wanhopig in de handen verborgen, zittend op een kolossale berg rijstkorrels. Er zal nog jaren moeten worden doorgegeten om die berg weg te werken, wat niet zal lukken, want een nieuwe lading rijst zakt van de bovenste verdieping alweer naar beneden.

12

Ik heb nooit geweten hoe ik naar die Lassie-reclame moest kijken. Aanvankelijk keek ik er naar met een mengeling van bewondering en gêne. Nee, ik moet het anders zeggen: ik keek met bewondering hoe Büch zonder enige gêne zijn onwaarschijnlijke zelf speelde door iets aan te prijzen wat hem hoegenaamd niets interesseerde. Lekker eten liep bij Boudewijn meestal op niets uit. Zo vertelt hij in *Een boekenkast op reis* hoe hij op een keer speciaal naar Almere gaat omdat daar zo’n lekker Thais restaurant is. Maar de Thai blijkt gesloten en zo belandt hij weer eens achter een Big Mac bij McDonald’s.

Om zichzelf te midden van al die treurigheid overeind te houden, speelde hij zijn rol als rijstliefhebber met zo’n vette knipoog dat je daar weer om lachen moest. Zelf heb ik twee keer een aanbieding gehad om in een spotje te spelen: één keer voor Jamin en één keer voor een kaasje dat Bressot heet. Hoewel ik er een flink bedrag mee kon verdienen, heb ik het aanbod in beide gevallen hooghartig van de hand gewezen. Bang om uitgelachen te worden, want dat is wel de prijs die je voor dat geld moet betalen. Maar dat soort overwegingen kon Büch werkelijk geen reet schelen. Voor wat andere mensen ervan dachten, haalde hij zijn neus op, en dat is op zichzelf natuurlijk ook weer prijzenswaardig. Ik probeerde hem wel eens te plagen met dat spotje, maar dat ketste volkomen op hem af. Wie van ons tweeën was nu eigenlijk de burgertrut?

Toch moet die houding om je van niets en niemand meer iets aan te trekken uiteindelijk zijn voortgekomen uit een gevoel van miskennis. Ik ken weinig schrijvers die zo veel slechte recensies hebben gekregen als Boudewijn Büch. Soms waren die slechte recensies heel terecht. Op dezelfde manier waarmee hij met Lassie-toverrijst stond te schmieren, gooide hij er in zijn boeken met de pet naar. Op een gegeven moment moet hij besloten hebben dat zijn carrière als schrijver was beëindigd. Ik ben er nooit achter gekomen hoe hoog hij zichzelf als

schrijver achtte, maar voor iemand die obsessief alles beter wilde weten dan anderen moeten zijn eigen boeken ook teleurstellingen zijn geweest.

In *de Volkskrant* wijst Kees Fens erop dat de dood hem ineens groot heeft gemaakt. Fens zegt dat een beetje verongelijkt, maar in wezen is dat de normale gang van zaken. ‘Nu heeft iedereen erbarmen met mij, maar toen was ik die slechte schaker, die zich niet bij zijn leest hield,’ schreef J.H. Donner toen zijn boeken aan het eind van zijn leven plotseling werden verkocht. De dood maakt iedereen even groot, maar de tijd maakt de meesten weer klein.

NRC Handelsblad, 29 november 2002

De grootste anekdoteverteller uit onze literatuur

Ik heb nooit iets gelezen – Karel van het Reve

13

Lang geleden, in een interview met Adriaan van Dis, zei de choreograaf Hans van Manen dat werkelijk grote kunst nooit anekdotisch kan zijn. Grote kunst is universeel, zij stijgt juist uit boven de anekdotische ervaring. Misschien dat zo iets waar is voor een non-verbale kunst als de dans, maar in de literatuur valt de onjuistheid van die stelling onmiddellijk op.

Ik ben allang niet meer de enige die vindt dat Karel van het Reve (1921-1999) behoort tot de vijf grootste Nederlandse schrijvers van de twintigste eeuw. Karel van het Reve schreef niet alleen in een heldere, prikkelende stijl, hij had daarnaast ook nog verbluffend vaak gelijk. Sterker nog: hij had niet alleen vaak gelijk, hij kreeg het dikwijls ook nog, al kon het soms een paar decennia duren.

Zijn verpletterend gelijk inzake de Sovjet-Unie doet al bijna weer gedateerd aan. Direct na de Tweede Wereldoorlog wierp hij zijn communistisch geloof af en in een tijd dat zulks onder intellectuelen nog buiten de mode viel, werd hij een bestrijder van wat de kameraden Marx en Lenin voor ogen had gestaan. Tijdens zijn *Parool*-correspondentschap in Moskou rijpte het schrijven van Van het Reve naar een literair hoogtepunt en als je zijn kritische observaties en beschouwingen herleest, is het eigenlijk een wonder dat hij destijds Rusland niet is uitgezet. In eigen land werd hij regelmatig door links om zijn houding verketterd, maar met zijn droge, typische Reve-ironie weerstond hij alle aanvallen. Op de vraag of hij een CIA-agent was, antwoordde hij eens: ‘Dat mogen wij niet zeggen.’

Overigens beperkt het gelijk van Karel van het Reve zich niet alleen tot zijn anticommunisme. Zijn bespotting van de literatuurwetenschap is legendarisch

en je kunt hier toch wel spreken van een doffe dreun. Natuurlijk heeft Van het Reve zich ook regelmatig vergist, maar wie de postuum verschenen bundel *Ik heb nooit iets gelezen* leest, valt het op dat Van het Reve ook in kleine kwesties vaak aan 'de goede kant' stond. Zo moest hij in 1965 niets hebben van het *Claus rausl*-gevoel. Iemand veroordelen, louter omdat hij een Duitser was, dat vond Karel onzin. Anti-Claus-pamfletten weigerde hij te ondertekenen, hoewel hij beslist geen monarchist was.

In *Ik heb nooit iets gelezen* zijn de verspreide gedachten en invallen gebundeld die Van het Reve tussen 1963 en 1989 in *Hollands Maandblad* heeft gepubliceerd. Dit klusje is op een vertrouwenwekkende wijze geklaard door zijn zoon David van het Reve en zijn schoondochter Ileen Montijn. Voor de fans, en niet alleen voor hen, is zo'n bundel van Karel van het Reve een feest. Praktisch alle thema's waarmee Van het Reve zich heeft beziggehouden, passeren de revue. De notities en fragmenten geven de indruk alsof zij uit de losse pols zijn geschreven, zuiver voor de lol en alleen omdat de schrijver er toevallig zin in had. De bundel doet een beetje denken aan de Age Bijkaart-stukjes, waarvan Willem Frederik Hermans ooit eens heeft gezegd dat hij ze schreef in pyjama.

Juist.

Nu wij het erover eens zijn dat Karel van het Reve een groot schrijver is, die dikwijls gelijk heeft gehad, wordt het tijd terug te keren naar de opmerking van Hans van Manen dat werkelijk grote kunst nooit anekdotisch kan zijn. Hier wordt die stelling gefalsificeerd, want geen schrijver scheidt er zo veel genoeg in om anekdotes te vertellen als Karel van het Reve. De anekdote is de ponton waarop zijn proza drijft. Een theorie of stelling wordt bij Van het Reve bijna altijd geadstrueerd met een anekdote, of eventueel met een voorbeeld dat uit het leven gegrepen is. Een abstractie zonder een concrete uitwerking is voor Van het Reve een gruwel. Van het Reve deinst er zelfs niet voor terug om een mop te vertellen, en een mop, dat is toch het schoolvoorbeeld van het literair incorrecte schrijven.

Kent u bijvoorbeeld die mop van die drie Amerikaanse diplomaten die op jacht zijn in Afrika? Op een gegeven moment worden zij door een kudde olifanten onder de voet gelopen, waarbij de ene Amerikaan een oor, de andere een oog en de derde een niet nader te noemen lichaamsdeel verliest. Omdat er geen westerse arts in de buurt is, wenden de drie gewonden zich tot de plaatselijke medicijnman, die drie nieuwe lichaamsdelen vervaardigt uit het oor, het oog en de slurf van een olifant. Jaren later wordt de medicijnman naar Amerika gestuurd om zijn land te vertegenwoordigen bij de Verenigde Naties. In New York komt hij de drie Amerikanen tegen die hij destijds heeft behandeld. 'Hallo, hoe gaat het ermee?'

'Geweldig,' zegt de eerste, 'nooit beter gehoord.'

'Ongelooflijk,' zegt de tweede, 'nooit beter gezien.'

‘Geen enkele klacht over die slurf,’ zegt de derde, ‘alleen moet ik op recepties wel uitkijken dat ik niet te dicht in de buurt kom van een schoteltje met pinda’s.’

Kende u deze mop? Nee? Van het Reve vertelt hem op pagina 37. Hij heeft hem trouwens van ‘een pikzwarte neger’, die hem weer gehoord had van Joseph Luns.

Niet alle anekdotes en moppen die Van het Reve vertelt, zijn even sterk. Soms neigt een mop wel eens naar het gemelijke, maar af en toe kom je er ook een tegen die in drie regels meer vertelt dan een uitvoerig wetenschappelijk betoog. Zoals deze, op pagina 70, die speelt in de communistische tijd: ‘Bekend is de anekdote van de man die in een Poolse kerk rechtop wordt aangetroffen, terwijl de gemeente neerknielde. “Waarom knielt u niet?” werd hem gevraagd. “Ik ben atheïst!” “Wat doet u dan in de kerk?” “Ik ben tegen de regering.”’

Bij zo’n mop gaat een wereld voor je open.

Op elke pagina in deze bundel staat wel een observatie die de moeite waard is. Al in 1966 komt Van het Reve met een theorie over het verschijnsel dat alles beter wordt, maar dat het gekanker onder de mensen alleen maar toeneemt. Daar is nu net een dik boek over geschreven: *The Progress Paradox*. In 1982 komt hij met de theorie ‘dat de hoeveelheid realia in de literatuur de laatste honderdvijftig jaar steeds groter is geworden’, wat mij onweerlegbaar juist lijkt.

Als je onvriendelijk wilt zijn, noem je Karel van het Reve de grootste mop-pentapper uit onze literatuur, maar ik denk dat zijn proza nog zal leven als het communisme ook in het laatste land is uitgestorven.

HP/De Tijd, 5 december 2003

Daklozen

Vlak na de Tweede Wereldoorlog is er in de Verenigde Staten een onderzoek geweest waarin men de freudiaanse hypothese wilde testen dat alle dromen in essentie wensdromen zijn. In een experiment kregen proefpersonen zo weinig te eten dat zij bijna honger leden, met als verwachting dat deze proefpersonen na een tijdje significant vaker over voedsel zouden gaan dromen.

Maar wat bleek? De proefpersonen droomden niet meer over eten. Zij droomden van seks, zoals de meeste mensen.

Om deze uitkomst te verklaren, zijn er twee oplossingen. De eerste zegt dat de hypothese eenvoudig niet deugde. Dromen zijn vaak geen wensdromen. De tweede verklaring houdt in dat de proefpersonen wel honger leden, maar geen *existentiële* honger. De proefpersonen wisten donders goed dat zij aan een experiment meededen en dat zij, als de nood aan de man zou komen, wel degelijk te eten zouden krijgen. Daarmee was de motivatie weggevallen om van eten te dromen.

In feite zouden de meest geschikte proefpersonen voor dit experiment concentratiekampgevangenen zijn, maar die waren in de Verenigde Staten van na de oorlog natuurlijk niet voorhanden. Moeilijk te zeggen welke verklaring de juiste is.

Of ze het nu nog doen weet ik niet, maar een paar jaar geleden organiseerde Kamstra Travel uit Eemshaven zogenaamde clochardreizen. Voor 459 euro werden de deelnemers naar Parijs gebracht, waar zij de opdracht kregen zich 24 uur lang staande te houden tussen 'grauw uitzierende figuren gekleed in niets dan vodden'. Geld kregen de deelnemers niet mee, maar wel lagen er verkleedspullen klaar en ook bestond er de mogelijkheid om een gitaar te lenen. Door wat te tokkelen op een straathoek of onder een brug kon je dan toch nog een paar centen verdienen om een fles drank te kopen.

De deelnemers aan deze *city survival* werd op het hart gedrukt over hun ware identiteit vooral te zwijgen tegenover de echte daklozen, want onechte concurrentie wordt zelfs in de laagste regionen van onze maatschappij niet op prijs gesteld. Daarnaast kregen de foclochards te horen dat zij zich niet ongerust hoefden te maken als er werkelijk iets mis zou gaan. Zij werden op afstand gevolgd, opdat geen van hen in ziekenhuis of politiecel terecht zou komen. Of de survivalaars ook een mobieltje meekregen, is mij niet bekend, maar wel dat het na afloop van hun avontuur verzamelen was in een luxueus hotel. Daar stond een heet bad klaar, zodat men gesoigneerd het glas kon heffen op het slotdiner.

Eén ding is zeker: existentieel zullen de deelnemers aan deze *city survival* niet geleden hebben. Mogelijk hebben zij zich even acteurs gevoeld, maar echte clochards zijn zij natuurlijk nooit geweest. Zij hebben aan iets geroken zonder het ooit geproefd te hebben. Hun interesse in het dakloze leven van de metropool is nooit oprecht geweest. Je hebt echt en namaak. Je kunt leren vliegen in een simulator, maar niets is te vergelijken met het echte vliegtuig dat zich van de grond losmaakt. Niets is te vergelijken met de dakloze die zich moet zien te handhaven in een meedogenloze stad.

De eerzame burger die plotseling oog in oog staat met een dakloze, wordt gedwongen zijn standpunt te bepalen ten opzichte van twee maatschappelijke verschijnselen: armoede en afwijkend gedrag. Je denkt er als passant misschien niet bewust over na, maar je doet het toch.

Armoede is een dubbelzinnig verschijnsel. Iedereen is tegen armoede. Tegelijkertijd wil bijna iedereen rijk zijn, maar dat is kennelijk onmogelijk. Er zijn veel armen en weinig rijken; de meeste mensen in Nederland zwemmen daar zo'n beetje tussenin. Er zijn enkele duizenden mensen in Nederland puissant rijk, en er zijn enkele duizenden in Nederland puissant arm. De laatste groep is zo arm dat zij geen dak boven het hoofd heeft. Wij noemen hen niet de armen, maar de daklozen, wat op zichzelf al opmerkelijk is.

Arm is een ouderwets woord. Dakloze is een modern woord. Aan armoede is niets onfatsoenlijks, dat hebben wij al vroeg geleerd. Ieder kind kent het sprook-

je van het meisje met de zwavelstokjes. Een door en door goed meisje, maar doodgevroren aan het raam, waarachter een twinkelende kerstboom stond. Het meisje was het slachtoffer van de omstandigheden. Geen terrein is zo'n omvangrijk terrein als 'de omstandigheden'.

Omdat niemand, zelfs de rijkste man niet, al het leed van de wereld op zijn schouders nemen kan, hebben wij de caritas uitgevonden. Wij geven aan de armen, zomaar uit altruïsme, zonder dat die arme daar iets anders voor hoeft te doen dan zijn hand op te houden. Dat altruïsme is eigenbelang, zegt de cynicus. Het is schuldgevoel. Je geeft vooral aan de armen om je zelf beter te voelen. Je bent iemand van fatsoen. Je laat niemand creperen, althans nu even niet.

Voor de Albert Heijn staat de dakloze met de daklozenkrant. Soms zit de dakloze op de grond met een gitaar. Hij speelt wat. Naast hem een gitaarhoes, waarop wat muntjes liggen. Soms heeft de dakloze geen gitaar, maar een hond. De hond ligt, urenlang op een kleedje. Een lieve hond. Af toe kijkt hij even op met trouwe hondenogen. Een tragische hond met een tragische blik.

Die hond doet het hem.

Je hebt zelf ook een hond. Jouw hond eet Frolic, soms krijgt hij zelfs worst. Je voelt in je zakken of je muntjes hebt. Je vraagt je af hoeveel je zult geven. Is 15 cent te weinig, is 2 euro te veel? Je vist een muntje op en daar gaat het met een sierlijke boog in de richting van het kleedje waarop de hond ligt.

Je hebt je goede daad voor vandaag gedaan.

Afwijkend gedrag is misschien nog dubbelzinniger dan armoede. Aan de ene kant is iedereen tegen afwijkend gedrag, aan de andere kant is iedereen ervoor. De voetballer die afwijkend gedrag vertoont, wordt uit het elftal gezet. Alle neuzen dezelfde kant op. Wij zijn teamspelers, ons bedrijf is één grote familie, saamhorigheid verhoogt de kans op een goed eindresultaat.

Maar aan de andere kant stellen wij afwijkend gedrag ook op prijs. Van het genie wordt afwijkend gedrag verwacht. Albert Einstein was slecht op school, hij kon niet leren, leefde in slordigheid, droeg nooit een das, had lak aan autoriteiten en kwam zelfs te laat op een afspraak met de president van de Verenigde Staten. Maar Einstein werd dat vergeven. Hij was een genie dat in zijn eentje tot al die geniale gedachten kwam.

Veronderstellen wij.

In de jaren zestig is afwijkend gedrag in de psychiatrie de norm geweest. Men sprak van antipsychiatrie. Gekken bestonden niet. Of beter: gekken waren juist normaal en de normalen begrepen niet hoe gek ze zelf waren. Iedereen was van hout. Het geloof in medicijnen was een bijgeloof. Die beweging ebde weer weg, maar eigenlijk hebben wij de familie Flodder eraan overgehouden. Jean-Jacques Rousseau bedacht in de achttiende eeuw de onbedorven wilde als het prototype van de mens die van nature goed is. In onze eeuw hebben wij de dakloze familie Flodder, die onder het riante dak van de verzorgingsstaat woont.

Ruwe bolsters, blanke pitten. Gelukkige asocialen in een gegoede buitenwijk. Niets brengt ons zo tot lachen als de karikatuur.

Jaren geleden woonde in een steegje achter het Amsterdamse Maagdenhuis een zwerver in een soort tent van kartonnen dozen. Eigenlijk was het meer een berg dan een tent. Af en toe stak hij zijn hoofd erbovenuit en riep: 'Meedogenloze tucht!' Die twee woorden zijn mij altijd bijgebleven.

Meedogenloze tucht.

Wat bedoelde hij ermee? Waartoe riep hij op? Hoe komt het dat iemand, die zelf totaal verwilderd leeft, wiens gezicht overwoekerd was door slierten haar en waarin alleen de mond zichtbaar was als de spuwende krater van een vulkaan, hoe komt het dat uitgerekend zo iemand de wereld oproept tot meedogenloze tucht? Of bedoelde hij misschien iets anders?

Tucht, weer zo'n ouderwets woord.

18 Je denkt aan jongenskostscholen en aan Pruisische legers. Had de zwerver misschien onder die tucht geleden? Wilde hij de wereld daarvan op de hoogte stellen, of moesten wij juist gestraft worden? Elke keer als ik langsliep om verderop een zak Vlaamse frites te kopen, stak hij zijn hoofd uit zijn dozen en riep zijn twee woorden. Nooit riep hij iets anders. Hij zat er nog toen de herfst kwam, maar bij de intree van de winter was hij plotseling verdwenen. Ik miste hem. 'Meedogenloze tucht' was een deel van mijn dagelijkse routine geworden.

In Amsterdam-Zuid, aan de flanken van het Vondelpark, liep een andere zwerver rond. Hij droeg altijd een fles bessenjenever bij zich. Dat was zijn enige bagage. Soms ging hij op het terras van Welling zitten en zette de fles aan zijn mond. 'Zelf meegebrachte etenswaren mogen niet genuttigd worden' gold niet voor hem. Men liet hem zijn gang gaan. Soms liep hij ineens in de Cornelis Schuytstraat tussen de winkelende burgerij. Tegenover de kaaswinkel hield hij halt, schudde zijn verwilderde haardos en zette de fles aan de mond. Men kende hem, men liet hem zijn gang gaan. Bij de stomerij op de hoek kreeg hij wel eens een broek, die nooit was opgevraagd.

Men zei dat hij officieel nog bij zijn vader woonde, maar niemand wist daar het fijne van. Er waren er die hem nog kenden van tien jaar geleden, toen hij nog een gewone jongen was, rijp voor een carrière in de maatschappij. Maar er kleefde een verhaal aan hem. Aan elke zwerver kleeft een verhaal, anders is hij geen zwerver. Men zei dat hij in het leger was gegaan. Hij kreeg een opleiding tot tankbestuurder. Hij zou daarna de officiersopleiding volgen, tot er op een keer iets ontplofte in de tank. Er ontstond zuurstofgebrek in de tank en er ontstond zuurstofgebrek in zijn hoofd. Toen werd hij afgekeurd en sindsdien zwierf hij door de stad met zijn fles bessenjenever. Na een jaar had hij geen tanden meer en kon hij alleen nog mummelen. En drinken. Hij was ongevaarlijk. Op een